

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

РАДКЕВИЧ ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ

УДК 37.011.3-051:[37.011.2:34]](477)(043.5)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ
ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Глухів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Лузан Петро Григорович,
Інститут професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук
України, головний науковий співробітник
лабораторії науково-методичного супроводу
підготовки фахівців у коледжах і технікумах.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Манько Володимир Миколайович,
Національна академія Служби безпеки
України, науково-організаційний центр,
головний науковий співробітник науково-
організаційного центру;

доктор педагогічних наук, професор
Коваленко Денис Володимирович,
Українська інженерно-педагогічна академія,
факультет міжнародних освітніх програм,
декан;

доктор педагогічних наук, професор
Луценко Григорій Васильович,
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка,
проректор з наукової роботи та міжнародних
зв'язків.

Захист відбудеться «11» грудня 2020 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 56.146.01 у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.
Автореферат розіслано «09» листопада 2020 р.

В.о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради

В. І. Ковальчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасне суспільство дедалі більше усвідомлює значущість правової освіченості громадян, розуміння ними важливості цінностей права та дотримання його норм у професійній діяльності. З огляду на це перед національною освітою, зокрема професійною (професійно-технічною) (далі – професійною), постає актуальне завдання не тільки підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників, але й формування високоморальних особистостей зі сформованою правосвідомістю та правовою компетентністю. У зв'язку із цим зростають вимоги до рівня правової культури (ПК) педагогічних працівників закладів професійної освіти (ЗПО), здатних у належному правовому полі здійснювати компетентісно орієнтовану підготовку майбутніх кваліфікованих робітників, виховувати в них суспільну відповідальність, правову принциповість, самодисципліну тощо. Відповідно, актуалізується необхідність унесення суттєвих змін в усталену практику професійного розвитку педагогічних працівників ЗПО в курсовий та міжкурсний періоди, надання цьому процесу системного характеру, спрямованості на результативність трансформування правових знань педагогів у правомірну (законослухняну) поведінку вихованців – здобувачів професійної освіти.

Концептуальні положення щодо продуктивного розвитку професійної освіти та підвищення кваліфікації педагогічних працівників у контексті сучасних викликів відображено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), законах України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (2019), «Про освіту» (2017), «Про фахову передвищу освіту» (2019), Національній рамці кваліфікацій (2020), Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (2018), Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» (2019), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (2015), Стратегії розвитку професійної освіти і навчання ЮНЕСКО НАН 2016 – 2021 рр. (2015) (UNESCO TVET Strategy 2016 – 2021); матеріалах Брюггського комюніке «Про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти і навчання на 2011 – 2020 рр.» (2010) (The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011 – 2020), стратегії «Європа – 2020: стратегія для розумного, сталого, всеосяжного зростання» (Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth) тощо.

Водночас досягнення необхідної якості професійно-педагогічної діяльності (ППД) педагогічних працівників і, відповідно, професійно-правової підготовленості випускників ЗПО поки що гальмується через недостатню розробленість теоретичних і методичних основ системного розвитку ПК викладачів, майстрів виробничого навчання. Наявна практика професійно-

правового розвитку педагогічних працівників задовольняє потреби особистості в загальноправових знаннях, проте здебільшого не є орієнтованою на забезпечення професійно-правовими знаннями, вміннями використовувати їх в умовах освітнього процесу, не враховує можливості системного розвитку ПК педагогів у цілому. Отже, актуальною є проблема, на вирішення якої спрямовано дисертаційне дослідження: якими мають бути методологічні підходи, педагогічні умови, зміст, методи, форми, засоби, технології розвитку правових знань, умінь, навичок, соціальної правосвідомості педагогічних працівників, щоб синтезовано вони утворювали дієву систему, запровадження якої в практику діяльності ЗПО забезпечувало позитивну динаміку безперервного розвитку ПК викладачів, майстрів виробничого навчання, інших суб'єктів освітнього процесу.

Теоретико-методологічним базисом вирішення проблеми цілеспрямованого розвитку ПК педагогічних працівників стали праці вітчизняних та зарубіжних учених, де розкрито філософсько-педагогічні аспекти професійної підготовки фахівців (В. Андрущенко, С. Гончаренко, М. Згуровський, І. Зязюн, О. Коваленко, В. Кремень, Н. Кузьміна, В. Курило, М. Лазарєв, В. Луговий, П. Лузан, Н. Ничкало, В. Радкевич, С. Сисоєва та ін.), положення компетентнісного підходу в професійній освіті (А. Грітченко, А. Гуржій, В. Беспалько, І. Бабина, В. Бадер, Л. Базиль, Н. Бібик, Л. Бірюк, І. Гудзик, Н. Дворнікова, Е. Зеєр, І. Зимня, А. Каленський, Н. Кузьміна, В. Курок, А. Кузьмінський, Є. Лодатко, Г. Луценко, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Овчарук, В. Манько, Л. Пуховська, В. Орлов, В. Ягупов та ін.), теоретичні засади правової підготовки фахівців (А. Абуталіпов, В. Безбородий, С. Болоніна, О. Болотова, Г. Васянович, В. Владимірова, М. Городиський, Д. Грубіч, А. Губа, І. Дарманська, О. Дьоміна, В. Живцов, І. Зеленко, В. Ільїна, Я. Кічук, Д. Коваленко, А. Кунжієв, Л. Мацук, О. Менюк, А. Морозов, В. Одарій, В. Олійник, М. Подберезський, І. Романова, М. Рябенко, О. Саломаткін, Н. Саприкіна, С. Сливка, А. Стаканков, В. Темченко, Н. Ткачова, С. Тугуз, М. Штангрет та ін.), особливості правовідносин в освітній галузі, визначення засад законодавства в галузі освіти (В. Боняк, К. Богомаз, Р. Валєєв, Т. Владикіна, Г. Дорохова, К. Романенко, В. Сирих, В. Шкатулла та ін.). Водночас поза увагою дослідників залишилася проблема цілеспрямованого розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

Прогнозується, що отримані в дисертації наукові результати сприятимуть розв'язанню суперечностей між:

– об'єктивною потребою суспільства у висококваліфікованих та конкурентоздатних педагогічних працівниках ЗПО з високим рівнем правових знань, умінь, навичок, соціальної правосвідомості та недостатнім рівнем їх підготовленості до ППД з урахуванням правового складника й неспроможністю усталеної методології підвищення кваліфікації забезпечити таку потребу;

– вимогами, що висуваються Національною рамкою кваліфікацій, законами України «Про освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту» до правової культури викладачів, майстрів виробничого навчання, та недостатнім обґрунтуванням теоретичних і методичних основ розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО;

– необхідністю продуктивного розвитку здатностей до трансформування правових знань педагогів ЗПО у правомірну поведінку вихованців – здобувачів професійної освіти та недостатньою розробленістю системи розвитку ПК викладачів, майстрів виробничого навчання, яка б цьому сприяла;

– потребою в організації цілеспрямованого розвитку ПК викладачів, майстрів виробничого навчання ЗПО та обмеженістю наявного науково-методичного забезпечення цього процесу в міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Визначені суперечності, соціальна значущість системного професійно-правового розвитку викладачів, майстрів виробничого навчання ЗПО в міжкурсовий період підвищення кваліфікації, недостатнє науково-методологічне обґрунтування проблеми цілеспрямованого розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО в педагогічній теорії і практиці зумовили вибір теми дослідження **«Теоретичні і методичні основи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту професійно-технічної освіти НАПН України з тем: «Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів» (номер державної реєстрації 0113U000155), «Розвиток систем професійної освіти і навчання у країнах Європейського Союзу» (номер державної реєстрації 0116U004714), «Новітні підходи до професійного самовдосконалення педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти у міжкурсовий період підвищення кваліфікації» (номер державної реєстрації 0120U100520).

Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 11 від 9 листопада 2015 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 15 грудня 2015 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробленні та експериментальній перевірці системи цілеспрямованого розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти для підвищення ефективності їхньої професійно-педагогічної діяльності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз стану розробленості досліджуваної проблеми в українській та зарубіжній науковій літературі й освітній практиці; уточнити

суть поняття «правова культура педагогічних працівників ЗПО» та структуру феномену.

2. Теоретично обґрунтувати та розробити авторську наукову концепцію розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

3. Обґрунтувати основні методологічні підходи й принципи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

4. Науково обґрунтувати систему розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

5. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови та спроектувати модель системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

6. Обґрунтувати цілі, розробити методику поетапного проєктування змісту розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

7. Визначити й обґрунтувати форми, методи, технології розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

8. Експериментально перевірити результативність запропонованої системи та науково-методичного забезпечення розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

9. Здійснити прогностичне обґрунтування перспектив розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

10. Укласти та впровадити методичні рекомендації щодо розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

Об'єкт дослідження – професійний розвиток педагогічних працівників закладів професійної освіти.

Предмет дослідження – система розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти.

Концепція дослідження. Провідна ідея дослідження полягає в обґрунтуванні та розробленні системи розвитку ПК педагогічних працівників, що поєднує навчальну, виховну та розвивальну функції й використовує можливості правової самоосвіти, технологій опанування професійно-правових знань в інститутах підвищення кваліфікації, інших ліцензованих установах та власне форм методичної роботи ЗПО в якісному інноваційному розвитку соціально-правового складника професійної культури педагога. При цьому безперервний професійно-правовий розвиток педагогічних працівників ЗПО має бути орієнтованим на специфіку їхньої ППД, зумовлену необхідністю організувати освітні правовідносини й вступати в них, виконувати функцію нормотворення щодо складання нормативних документів у сфері освіти (освітніх і професійних стандартів, стандартів оцінювання кваліфікацій, освітніх програм, навчальних планів тощо), оперувати правовими знаннями, забезпечувати особистий правовий захист та здійснювати правовий супровід підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в умовах компетентісно орієнтованої професійної освіти.

На основі зіставлення підходів учених, власного дефінітивного пошуку правову культуру педагогічного працівника ЗПО визначено як інтегративне

утворення особистості, що характеризується ціннісним ставленням до права, розвиненими правосвідомістю, правоосвіченістю, потребами постійного поповнення обсягу правових знань, є моральним регулятором ППД і виявляється у свідомій правомірній поведінці особи та здатності кваліфіковано формувати комплекс правових цінностей, навичок і звичок правомірної поведінки учнівської молоді. Концепція спрямовує науковий пошук на досягнення мети і завдань системного розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО в єдності чотирьох взаємопов'язаних концептів: *методологічного, теоретичного, технологічного та практичного.*

Методологічний концепт визначає домінантні напрями системного розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО за такими векторами: у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників; у системі методичної роботи ЗПО; у системі методичної роботи наукових (навчально-методичних) центрів професійно-технічної освіти; у правовій самоосвіті педагогічних працівників (зокрема інтернет-самоосвіта); у процесі підготовки та проведення навчальних занять і виховних заходів; під час участі педагогічних працівників у масових заходах професійно-правового спрямування.

Процес цілеспрямованого розвитку ПК педагогічних працівників має здійснюватися на засадах системного, культурологічного, особистісно орієнтованого, аксіологічного, синергетичного, середовищного, андрагогічного, компетентнісного, діяльнісного, інформаційного, інтеграційного, технологічного та інших методологічних підходів. Єдність цих наукових підходів визначає методологію дослідження, згідно з якою в основу розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО закладено інтегративний підхід, сутність якого полягає в раціональному поєднанні можливостей безперервного оволодіння професійно-правовими знаннями і вміннями.

Теоретичний концепт наукового обґрунтування і розроблення системи розвитку ПК педагогічних працівників ґрунтується на філософських позиціях теорії пізнання, загальнонаукових положеннях системного підходу, педагогічних законах (соціальної зумовленості цілей, змісту, форм і методів опанування знань; взаємозв'язку творчої самореалізації тих, хто навчається, та освітнього середовища; взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку особистості; зумовленості результатів навчання характером освітньої діяльності; цілісності та єдності освітнього процесу), законах професійної педагогіки, закономірностях, принципах безперервного розвитку ПК (системності, соціокультурної відповідності, мобільності, модульності, пріоритету самостійності, мережевої взаємодії, морально-правової відповідальності, транслявання професійно-правового досвіду), що дають змогу врахувати істотні зв'язки між складниками освітнього процесу, обґрунтувати та змоделювати систему розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

Технологічний концепт передбачає розроблення та впровадження в процес розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО цілеспрямованої системи,

яка структурно (цілі, зміст, форми, методи, засоби, технології формального навчання та самоосвіти) і функціонально забезпечує поетапну реалізацію цілей професійно-правового розвитку викладачів, майстрів виробничого навчання засобами інноваційних технологій розвитку (тренінгова, кейс-технологія, проєктного навчання, портфоліо; інформаційно-комунікаційні технології: веб-квести, технологія майндмепінгу, Learning Apps; технології імітаційно-ігрового навчання, дистанційного навчання тощо) в комплексі продуктивних організаційно-педагогічних форм індивідуальної й групової правової освіти (творчі лабораторії, школи педагогічної майстерності, методичні об'єднання, проблемні лекції, семінари-дискусії, семінари-практикуми, інструктивно-методичні наради, науково-практичні конференції, вебінари, спецкурси, факультативи, студії, тренінги, форми інтернет-самоосвіти тощо).

Практичний концепт передбачає впровадження системи розвитку ПК педагогічних працівників, що дасть змогу підвищити рівень правової компетентності здобувачів професійної освіти, та інструментарію, що вможливить експериментальну перевірку означеної системи.

Методи дослідження. На різних етапах наукового дослідження для вирішення поставлених завдань використано комплекс методів, зокрема:

– *теоретичних*: порівняльний аналіз наукових джерел із філософії, педагогіки, психології, соціології, культурології, нормативних, законодавчих актів – для ознайомлення з вітчизняними і зарубіжними результатами наукових досліджень проблеми професійно-правового розвитку педагогічних працівників, визначення суті, змісту і структури ПК викладачів, майстрів виробничого навчання, з'ясування стану розробленості проблеми; синтез – для обґрунтування методологічних засад дослідження, розроблення критеріїв, показників та рівнів розвитку феномену; моделювання – для проєктування концептуальної та структурної моделей системи розвитку ПК педагогічних працівників; систематизація та узагальнення – для формулювання висновків і рекомендацій, педагогічного прогнозування;

– *емпіричних*: спостереження, метод експертного оцінювання, тестування, анкетування, інтерв'ю, бесіди – для виявлення напрямів і умов розвитку ПК педагогічних працівників, визначення характерних ознак рівнів її розвиненості, коефіцієнтів значущості показників розвитку досліджуваного феномену, вивчення професійно-правових функцій викладачів, майстрів виробничого навчання; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) – для вивчення процесу розвитку ПК педагогічних працівників, конкретизації методики її цілеспрямованого розвитку та перевірки результативності розробленої системи;

– *математичної статистики*: методи комп'ютерного опрацювання експериментальних даних (програма «Статистика в педагогіці» для оброблення результатів дослідження, порівняння розподілів експериментальних і контрольних груп за рівнями розвитку ПК педагогічних працівників).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– науково обґрунтовано концепцію системного розвитку ПК педагогічних працівників, в основу якої покладено положення про те, що безперервний професійно-правовий розвиток педагогічних працівників ЗПО має бути орієнтованим на специфіку їхньої професійної діяльності, зумовлену необхідністю організовувати освітні правовідносини й вступати в них, виконувати функцію нормотворення щодо складання нормативних документів у сфері освіти (освітніх і професійних стандартів, стандартів оцінювання кваліфікацій, освітніх програм робітничих професій, навчальних планів та ін.), оперувати правовими знаннями щодо освітньої галузі, забезпечувати особистий правовий захист та здійснювати правовий супровід майбутніх кваліфікованих робітників в умовах компетентісно орієнтованої професійної освіти;

– розроблено й обґрунтовано систему розвитку ПК педагогічних працівників, яка функціонально забезпечує цілеспрямоване керування процесом оволодіння викладачами, майстрами виробничого навчання новітніми правовими знаннями і вміннями, високим рівнем правового професіоналізму, узгоджує педагогічні можливості концептуально визначених напрямів за такими векторами: у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників; у системі методичної роботи ЗПО; у системі методичної роботи наукових (навчально-методичних) центрів професійно-технічної освіти; у правовій самоосвіті педагогічних працівників (зокрема інтернет-самоосвіта); у процесі підготовки та проведення навчальних занять і виховних заходів; під час участі педагогічних працівників у масових заходах професійно-правового спрямування;

– спроектовано модель системи, що унаочнює процес поетапного розвитку правової культури педагогічних працівників і складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: методологічно-цільового (мета; завдання; методологічні підходи та принципи); суб'єктного (педагогічні працівники, учні, батьки, роботодавці, інші стейкхолдери); змістово-технологічного (технології, зміст, методи, форми організації навчання, етапи); діагностувально-результативного (рівні розвитку правової культури – низький, середній, достатній, високий, критерії й показники їх діагностування) та педагогічних умов;

– визначено й обґрунтовано педагогічні умови розвитку ПК педагогічних працівників як обставини, що обумовлюють цілеспрямований розвиток правових знань і вмінь, правосвідомості та правових цінностей викладачів, майстрів виробничого навчання ЗПО, правомірну (законослухняну) поведінку суб'єктів освітнього процесу, зокрема: підвищення позитивної мотивації до професійно-правового саморозвитку і самовдосконалення; опанування змісту авторського спецкурсу «Правова культура педагога закладу професійної освіти», впровадження інноваційних технологій самовдосконалення в курсове та міжкурсове підвищення кваліфікації педагогічних працівників, застосування методів і форм імітації професійно-правових ситуацій у розвитку професійно-правових знань і вмінь;

– визначено перспективи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО: на загальнодержавному рівні (ініціювання розроблення професійних стандартів для посад педагогічних працівників ЗПО з урахуванням правового складника їхньої ППД); на інституційному (запровадження в систему підвищення кваліфікації розроблених автором та науковцями Інституту професійно-технічної освіти НАПН України змістових модулів «Правове виховання», «Проблеми та суть превентивного виховання», «Робота з підлітками з девіантною поведінкою», «Попередження проявів булінгу», «Захист інформації та інтелектуальна власність»); на рівні ЗПО (розвиток здатності створювати безпечне освітнє середовище, комфортні та безпечні умови навчання і праці); на рівні педагогічних працівників (права самоосвіта, оволодіння сучасними юридичними знаннями в межах ППД);

удосконалено:

– суть поняття «права культура педагогічних працівників ЗПО», під яким розуміємо інтегративне утворення особистості, що характеризується ціннісним ставленням до права, розвинутою правосвідомістю та правоосвіченістю, потребою постійного поповнення обсягу правових знань, є моральним регулятором ППД, що виявляється у свідомій правомірній (законотрусливій) поведінці особи та її здатності кваліфіковано формувати комплекс правових цінностей, навичок і звичок правомірної поведінки в учнівській молоді;

– структуру феномену ПК педагогічних працівників ЗПО, що охоплює п'ять взаємозалежних і взаємозумовлених компонентів, зокрема: ціннісно-мотиваційного (ціннісні орієнтації на дотримання норм права, потреби і мотиви правомірної (законотрусливої) поведінки); інноваційно-когнітивного (система сучасних професійно-правових знань); поведінково-діяльнісного (демонстрування правомірної (законотрусливої) поведінки, дотримання правових норм, захист законних прав та інтересів, зокрема, вихованців, уміння правового виховання молоді); емоційно-вольового (вольові якості, наполегливість, бажання творчо вирішити професійно-правову проблему, енергійність, активність, порядність, організованість, позитивний емоційний настрій та ін.); особистісно-рефлексивного (здатність правомірно оцінювати результати власної ППД та правові вчинки інших);

– методика поетапного проектування змісту розвитку ПК, що здійснюється на основі системно-цільового передпроектного аналізу ППД педагогічних працівників, урахуває контекст виконання викладачами, майстрами виробничого навчання професійно-правових функцій, та відповідних освітніх завдань, структуру яких визначають проблеми адміністративного, цивільного, трудового, освітнього, сімейного та ін. права;

подальшого розвитку набули:

– діагностичний інструментарій оцінювання рівнів розвитку ПК педагогічних працівників; розвиток полягає в застосуванні інтегрального експертного оцінювання, що враховує вагомість показників за відповідними

критеріями, зокрема: ціннісно-мотиваційним (передбачає визначення потреби респондентів у постійному поповненні правових знань, їх інтересу до нових нормативно-освітніх документів, переконаності викладачів, майстрів виробничого навчання в необхідності дотримання правових норм); інноваційно-когнітивним (відображає правову освіченість особи, розуміння власних прав та обов'язків, поінформованість щодо змісту сучасних нормативно-правових актів у сфері професійної освіти); поведінково-діяльнісним (діагностує правомірну поведінку, звички дотримуватися правових норм, соціально-правову активність, здатність захищати свої законні права та інтереси, а також права своїх колег, вихованців – здобувачів професійної освіти); емоційно-вольовим (визначає здатності респондента виявляти вольові зусилля, наполегливість у розв'язанні професійно-педагогічних та соціально-правових проблем, емоційної стійкості педагогічних працівників); особистісно-рефлексивним (визначає сформованість таких особистісних якостей, як відповідальність, організованість, порядність, чесність, а також здатність педагогічних працівників правомірно оцінювати результати власної ППД та правові вчинки колег, вихованців – здобувачів професійної освіти);

– дидактичні засади організації правової самоосвіти педагогічних працівників; розвиток полягає в розробленні технології правового самовдосконалення, що структурує чотири етапи: самоусвідомлення педагогічними працівниками важливості правової самоосвіти, правового самовиховання, постановка мети правового самовдосконалення; розроблення програми правового самовдосконалення та планування заходів щодо її реалізації; безпосередня практична діяльність із реалізації поставлених завдань правового самовдосконалення; самоконтроль та самокоригування результатів професійно-правового самовдосконалення.

Практичне значення результатів дослідження визначається впровадженням в освітню практику ЗПО науково-методичного забезпечення розвитку ПК педагогічних працівників, що охоплює: програму авторського спецкурсу «Правова культура педагога закладу професійної освіти»; змістовий модуль навчального плану підвищення кваліфікації педагогічних працівників «Захист інформації та інтелектуальної власності»; комплекс тестів на знання законодавства України; комплекс ситуативних задач з урахуванням правового складника ППД; тезаурус із конституційного, освітнього, цивільного, господарського та трудового законодавства України; методичні рекомендації «Розвиток правової компетентності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів», «Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти»; веб-сайт «Правова самоосвіта» (www.legal-self-education.ivet.edu.ua), методичні розробки технологій та інтерактивних методик розвитку ПК, що використовувалися у процесі тривалого педагогічного експерименту, а згодом увійшли до видань для педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти, а саме: «Українське цивільне право», «Законодавче

забезпечення розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу», «Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід», «Системи оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу».

Науково-методичні матеріали дисертації впроваджено в навчально-методичну роботу ЗПО, навчальних (науково-методичних) центрів професійно-технічної освіти. Запропоновані теоретичні й методичні напрацювання можна адаптувати для використання в системі вищої освіти, післядипломної педагогічної освіти та в правовій самоосвіті педагогів.

Основні наукові положення та методичні рекомендації щодо розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО *впроваджено* в освітній процес: ДПТНЗ «Роменське вище професійне училище» (довідка № 147 від 23.07.2020 р.); ДНЗ «Дніпрорудненський професійний ліцей» (довідка № 384 від 12.05.2020 р.); ДНЗ «Уманський професійний аграрний ліцей» (довідка № 196 від 05.11.2019 р.); ДПТНЗ «Дніпровський центр професійно-технічної освіти» (довідка № 502 від 04.09.2020 р.); Навчально-наукового центру професійно-технічної освіти НАПН України (довідка № 249 від 26.12.2019 р.); Державного навчального закладу «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг» (довідка № 598 від 25.06.2020 р.); ДНЗ «Запорізьке вище професійне училище моди і стилю» (довідка № 58 від 05.06.2020 р.); ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг» (довідка № 317 від 04.09.2020 р.); Науково-методичного центру професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області (довідка № 12 від 31.08.2020 р.); Бурштинського торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету (довідка № 135 від 05.03.2019 р.); Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (довідка № 01-09/146 від 12.08.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. У колективній монографії [2] автором розроблено підрозділ третього розділу «Професійна освіта і навчання в країнах Західної Європи» та четвертий розділ «Організаційно-правове забезпечення професійної освіти і навчання в країнах ЄС: механізм фінансування». У колективній монографії [3] автору належить розроблення підрозділу третього розділу «Розвиток систем забезпечення якості професійної освіти і навчання в країнах Західної Європи». У навчальному посібнику [4] дисертантом розроблено три підрозділи: «Право фізичної особи на персональну інформацію», «Поняття та види персональної інформації», «Охорона і захист персональної інформації в мережі Інтернет». У практичному посібнику [5] підготовлено сім підрозділів розділу «Правове регулювання та законодавче забезпечення відносин у сфері професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу»: «Політика Європейського Союзу щодо забезпечення розвитку професійної освіти і навчання»,

«Понятійно-категоріальний апарат законодавства про професійну освіту і навчання в країнах Європейського Союзу», «Педагогічний персонал для сфери професійної освіти і навчання: порядок підготовки, атестації, сертифікації», «Правове регулювання неформальної та інформальної освіти і навчання у країнах Європейського Союзу», «Регулювання фінансово-економічних відносин у сфері професійної освіти в країнах Європейського Союзу», «Нормативно-правове забезпечення навчання персоналу підприємств», «Нормативно-правове забезпечення визнання професійних кваліфікацій у країнах Європейського Союзу». У статтях дисертантом особисто обгрунтовано: [16] – механізми та інструменти реалізації європейської політики у сфері професійної освіти і навчання; [20] – модель мережевої взаємодії в розвитку системи професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу (ЄС), а саме її інформаційно-ресурсний компонент (спеціалізовані, регіональні та галузеві мережі); [31] – сучасні підходи до вдосконалення системи підготовки педагогічних працівників для професійної (професійно-технічної) освіти, запровадження мотиваційних механізмів стимулювання професійної діяльності та професійного розвитку педагогічних працівників. У тезаурусі [50] особистим внеском дисертанта є підготовка статей українською та англійською мовами для розкриття десяти дефініцій з професійної освіти і навчання в країнах ЄС. В інформаційно-аналітичних матеріалах [51], [52] автором визначено сучасні тенденції законодавчого забезпечення розвитку професійної освіти і навчання в країнах ЄС та принципи європейської політики забезпечення якості у сфері професійної освіти і навчання. У статтях автором особисто обгрунтовано: [53] – зміст розвитку професійної компетентності фахівців на основі використання технологій змішаного навчання та технологій моделювання освітньої діяльності з метою підвищення результативності використання набутих навичок у професійному контексті; [54] – економіко-правові засади адаптації фахівців на ринку праці; [55] – правові чинники підвищення ефективності комбінованих перевезень. Ідеї співавторів у дисертації не використано.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня:

– *міжнародних*: «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: проблеми, перспективи, пошуки» (Україна, м. Вінниця, 2015); «Методи і дидактика дистанційного навчання» (Україна, м. Київ, 2015); «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (Україна, м. Київ – м. Хмельницький, 2016); «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації» (Україна, м. Київ, 2017); «Improving teacher education for applied learning in the field of vocational education» (Іспанія, м. Валенсія, 2017); «Професійна освіта в

умовах сталого розвитку суспільства» (Україна, м. Київ, 2016, 2018); «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Україна, м. Хмельницький, 2017, 2019); «Освіта для миру» (Україна, м. Київ, Переяслав-Хмельницький, 2019); «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Україна, м. Київ – м. Вінниця, 2018); «Формування професійної компетентності сучасного фахівця в умовах євроінтеграції» (Болгарія, м. Добрич, 2018); «Інноваційні підходи до розвитку компетентнісних якостей фахівців в умовах професійного становлення» (Україна, м. Ізмаїл, 2019); «Нові механізми управління на основі партнерства та стандартизації підготовки викладачів професійної освіти в Україні» (Німеччина, м. Констанц, 2019); «Нові навички для нових справ: можливості і виклики для навчання впродовж життя в умовах розвитку цифрової економіки» (Білорусь, м. Мінськ, 2019); «Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти» (Україна, м. Глухів, 2018, 2020);

– *всєукраїнських*: «Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів» (Україна, м. Львів, 2015); «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання» (Україна, м. Київ, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020); «Методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи професійної освіти» (Україна, м. Хмельницький, 2016); «Підготовка конкурентоздатних фахівців: виклики сучасності» (Україна, м. Кривий Ріг, 2018); «Кар’єрна компетентність майбутніх кваліфікованих робітників у постіндустріальному суспільстві: проблеми та перспективи розвитку» (Україна, м. Хмельницький, 2018); «Інновації в науково-педагогічній діяльності» (Україна, м. Ізмаїл, 2018, 2019); «Наукова молодь – 2019» (Україна, м. Київ, 2019); «Прикладні аспекти розвитку професійної компетентності майстрів виробничого навчання» (Україна, м. Бурштин, 2019); «Академічна доброчесність та особливості роботи антиплагіатних програм: реалії сьогодення» (Україна, м. Київ, 2020).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Цивільно-правова охорона і захист персональної інформації в мережі Інтернет» (12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право) було захищено у 2014 році в Національній академії внутрішніх справ України, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні наукові результати дослідження відображено в 56 наукових, науково-методичних працях (43 одноосібних), з них: 3 монографії (2 – у співавторстві), 1 колективний навчальний посібник, 1 колективний практичний посібник, 1 колективний тезаурус, 2 колективних збірника інформаційно-аналітичних матеріалів, 28 статей у наукових виданнях (з них 26 – у фахових виданнях України з педагогічних наук, 21 з яких унесено до наукометричних баз; 5 у періодичних наукових виданнях інших держав, 1 з яких індексується у наукометричній базі Scopus),

20 публікацій у збірниках наукових праць та матеріалів науково-практичних конференцій (з них 2 – у Scopus), 2 методичних рекомендацій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, літератури до розділів, загальних висновків, додатків. Загальний обсяг дисертації – 643 сторінок, з них 411 – основного тексту, 26 додатків на 141 сторінці. Список використаних джерел містить 940 найменувань, 45 з них – англійською мовою. Робота містить 37 рисунків і 24 таблиці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** визначено й обґрунтовано актуальність обраної теми наукового дослідження, розкрито зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, викладено концепцію дослідження; охарактеризовано методи, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; зазначено відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження, особистий внесок здобувача; структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Розвиток правової культури педагогічних працівників як проблема професійної педагогіки»** – здійснено історико-педагогічний аналіз становлення правовідносин у системі професійної освіти України, висвітлено основні проблеми розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО в науковій літературі, визначено особливості розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО в сучасній вітчизняній практиці, досліджено зарубіжний досвід професійного розвитку педагогічних працівників, конкретизовано суть та структуру базових понять дослідження.

Історико-педагогічний аналіз розвитку вітчизняного освітнього законодавства дав підстави констатувати, що на різних етапах становлення правового регулювання системи освіти в Україні правовідносини між учасниками освітнього процесу мали різний характер, детермінований нормативно-правовим забезпеченням адміністративних процедур надання освітніх послуг. У результаті аналізу наукового доробку вчених зроблено висновок, що в цілому на сьогодні створено нормативно-правову базу для належного функціонування правовідносин в освітній сфері, проте рівень розробленості аспектів розвитку правовідносин у сфері професійної освіти є недостатнім. Ряд норм усе ще перебувають у стані розрізненості та не становлять єдиної системи, підготовка педагогічних працівників для ЗПО здійснюється за різними освітньо-професійними програмами тощо.

У розділі зроблено висновок, що проблема розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО є недостатньо вивченою і потребує системних науково-педагогічних досліджень. Провідним напрямом її розв'язання вважаємо обґрунтування, розроблення та впровадження в освітню практику системи,

що забезпечує цілеспрямований розвиток ПК педагогічних працівників ЗПО у поєднанні форм курсового, міжкурсowego підвищення кваліфікації й правової самоосвіти. Аналіз наукових досліджень свідчить про відсутність цілісного підходу до розуміння суті поняття «правова культура». Осмислення й узагальнення означеного поняття здійснено в п'яти наукових напрямках, а саме: філософському, соціологічному, юридичному, психологічному та професійно-педагогічному. На основі логічних правил визначення поняття *правову культуру педагогічного працівника закладу професійної освіти* потрактовано як *інтегративне утворення особистості, що характеризується ціннісним ставленням до права, розвиненою правосвідомістю та правоосвіченістю, потребою постійного поповнення обсягу правових знань, є моральним регулятором професійно-педагогічної діяльності, що виявляється у свідомій правомірній поведінці особи та її здатності кваліфіковано формувати комплекс правових цінностей, навичок і звичок правомірної поведінки в учнівській молоді.*

У роботі конкретизовано, що ПК педагогічних працівників ЗПО є складним феноменом, та запропоновано розглядати цей особистісний конструкт як цілісну єдність п'яти взаємозалежних і взаємозумовлених компонентів, зокрема: *ціннісно-мотиваційного* (ціннісні орієнтації на дотримання норм права, потреби і мотиви правомірної (законослухняної) поведінки); *інноваційно-когнітивного* (система сучасних професійно-правових знань); *поведінково-діяльнісного* (демонстрування правомірної (законослухняної) поведінки, дотримання правових норм, захист законних прав та інтересів, зокрема, вихованців, уміння правового виховання молоді); *емоційно-вольового* (вольові якості, наполегливість, бажання творчо вирішити професійно-правову проблему, енергійність, активність, порядність, організованість, позитивний емоційний настрій та ін.); *особистісно-рефлексивного* (здатність правомірно оцінювати результати власної ППД та правові вчинки інших).

На основі результатів аналізу освітньої практики констатовано, що розвиток ПК педагогічних працівників має недостатньо цілеспрямований характер, а застосування традиційних методик і технологій опанування ними інноваційних правових знань, умінь застосовувати норми сучасного права у професійно-педагогічній діяльності, вихованні учнів з високими рівнями правосвідомості не забезпечує належної правової активності суб'єктів освітнього процесу.

Встановлено, що порівняно з вітчизняним досвідом у кращих зарубіжних освітніх практиках аспектам професійно-правового розвитку педагогічних працівників приділяється належна увага. Зокрема, в Австрії, Німеччині, Франції, Данії та інших країнах ЄС освітнім законодавством закріплено норми підвищення кваліфікації педагогічних працівників, є відповідні програми (загальнодержавні, регіональні, приватні та ін.), органи координації організації як дистанційної освіти, так і різних форм тренінгів,

конференцій, проєктів та ін. У цих країнах до підвищення кваліфікації педагогічних працівників залучено державні освітні органи, заклади освіти, роботодавців, що свідчить про дієвість системного підходу до розв'язання цієї проблеми, а також сприяє зменшенню власних витрат педагога на професійно-правовий розвиток.

У другому розділі – **«Концептуальні засади розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти»** – розроблено методику дослідження, обґрунтовано концепцію, визначено загальнонаукові засади розроблення системи та розкрито основні методологічні підходи до розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

З урахуванням особливостей дослідження проблеми розвитку ПК педагогічних працівників та рекомендацій учених щодо проведення науково-педагогічних досліджень (І. Волощук, С. Гончаренко, П. Дмитренко, В. Загвязинський, В. Краєвський, Н. Кушнарєнко, П. Лузан, В. Сидорєнко, Ю. Сурмін, В. Шейко та ін.) було визначено основні етапи і методи теоретичних та експериментальних досліджень. На основі аналізу літератури з теми дослідження, власного наукового досвіду, результатів пілотних експериментальних розвідок сформульовано гіпотезу дослідження, яка ґрунтується на положенні, що розвиток ПК педагогічних працівників ЗПО буде ефективним, якщо здійснюватиметься відповідно до науково обґрунтованих концептуальних засад, теоретичних і методичних основ, що відображають провідні методологічні підходи, принципи, педагогічні умови, інноваційні технології, засоби діагностування рівнів розвитку означеного феномену.

У розділі розкрито авторську концепцію, яка ґрунтується на положенні про те, що безперервний розвиток ПК педагогічних працівників ЗПО має бути зорієнтованим на специфіку їхньої ППД, зумовлену необхідністю організувати освітні правовідносини і вступати в них, виконувати функцію нормотворення щодо складання нормативних документів у сфері освіти (освітні та професійні стандарти, освітні програми підготовки фахівців, навчальні плани тощо), оперувати правовими знаннями щодо освітньої сфери, забезпечувати особистий правовий захист та здійснювати правовий супровід професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в умовах компетентісно орієнтованої професійної освіти. Розроблена концепція спрямована на модернізацію змісту, методів, форм, технологій розвитку ПК викладачів, майстрів виробничого навчання ЗПО.

З'ясовано, що загальнонауковими засадами розроблення системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО є положення системного підходу, основні закони та закономірності педагогічного процесу, взаємозв'язку формування особистості з її професійною підготовкою, професійно-правовим розвитком. Це дало змогу з'ясувати істотні зв'язки між компонентами і елементами системи (методологічні підходи, принципи, педагогічні умови, зміст, методи, форми, інноваційні технології розвитку правових знань, умінь, навичок, правосвідомості викладачів, майстрів виробничого навчання ЗПО) та

розробити методику модернізації її складників. З огляду на те, що ПК реалізується, зокрема, і в професійно-педагогічній діяльності, з'ясовано психологічні складники системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО, зокрема: мотиви (необхідність виконувати правила, дотримуватися норм); цілі (зорієнтованість на діяльність відповідно до закону та норм моралі); інформаційна основа (правова обізнаність, грамотність); емоційно-чуттєвий компонент (страх покарання, відчуття причетності до спільноти тощо); програма правової діяльності, блок прийняття рішень, результати ППД, професійно важливі якості.

На основі вивчення положень сучасних освітніх парадигм і концепцій визначено, що методологія системного розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО має вибудовуватися на єдності положень таких наукових підходів: *системного* (забезпечує єдність цілей, змісту, форм, методів, інноваційних технологій розвитку ПК); *культурологічного* (спрямований на засвоєння культурологічних теорій, концепцій, створення культурно-освітнього середовища); *особистісно орієнтованого* (сприяє розвитку педагога як суб'єкта ППД); *аксіологічного* (забезпечує розвиток системи правових цінностей, морально-етичний характер взаємодії суб'єктів освітнього процесу); *синергетичного* (уможливлює позитивну мотивацію до саморозвитку та самовдосконалення правових знань і вмінь педагогів, підвищення рівня професійно-правової адаптації учнівської молоді); *середовищного* (сприяє створенню дієвого освітньо-правового середовища в ЗПО); *андрагогічного* (уможливлює індивідуальний вибір навчальних програм, курсів, модулів професійно-правового розвитку); *компетентнісного* (націлений на вдосконалення професійно-правових знань, умінь, професійно важливих якостей); *діяльнісного* (сприяє професійно-правовому розвитку через різні види діяльності); *інформаційного* (забезпечує творчу взаємодію учасників освітнього процесу в різних формах комунікацій: соціальні мережі, навчально-методичні блоги, освітні електронні ресурси тощо); *інтегративного* (уможливлює наповнення правовим складником змісту розвитку ПК); *технологічного* (дає змогу створити індивідуальну технологію свого подальшого професійно-правового розвитку та саморозвитку).

У третьому розділі – **«Теоретичні основи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти»** – визначено теоретичні засади розроблення системи: принципи, педагогічні умови, критерії, показники та рівні розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО; розроблено модель пропонованої системи.

Із метою наукового обґрунтування та розроблення теоретичних основ розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО визначено комплекс педагогічних принципів, що ґрунтуються на врахуванні положень законів і закономірностей та провідних педагогічних ідей. Задля цілеспрямованого розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО обґрунтовано загальнодидактичні принципи: науковості, культуровідповідності,

безперервності, розвивального і виховного навчання, інтенсифікації, індивідуалізації. Доведено, що, крім загальнодидактичних, до системи принципів варто віднести специфічні, а саме: системності, соціокультурної відповідності, мобільності, модульності, пріоритету самостійності, мережевої взаємодії, морально-правової відповідальності, транслявання професійно-правового досвіду. Наголошено, що загальнодидактичні та специфічні принципи спрямовані на реалізацію концепції цілеспрямованого розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

У розділі методом експертного оцінювання визначено педагогічні умови розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

Перша педагогічна умова – підвищення позитивної мотивації до правового саморозвитку і самовдосконалення – пов'язана з виробленням позитивного ставлення до стійкого розвитку вмінь керуватися правовими знаннями в професійно-педагогічній діяльності.

Друга педагогічна умова – оволодіння змістом авторського спецкурсу «Правова культура педагога закладу професійної освіти» – дає змогу забезпечити інформування педагогів про сучасне конституційне, освітнє, цивільне, інтелектуальне, господарське та трудове законодавство України.

Третя педагогічна умова – впровадження інноваційних педагогічних технологій самовдосконалення в курсове та міжкурсове підвищення кваліфікації – уможливує активізацію пізнавальної діяльності педагогів, організацію безпечного освітнього середовища, самостійне вирішення професійно-правових проблем.

Четверта педагогічна умова – застосування методів і форм імітації професійно-правових ситуацій у розвитку професійно-правових знань і вмінь – передбачає моделювання середовища, для якого здійснюється підготовка фахівців, формування здатностей розв'язувати професійно-правові завдання.

Для цілісної реалізації концептуальних ідей дослідження розроблено модель системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО (рис. 1). Вона візуалізує процес розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО і складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: методологічно-цільового (мета, завдання, методологічні підходи та принципи: загальні й специфічні), суб'єктного (педагогічні працівники, учні (здобувачі професійної освіти), батьки, роботодавці й інші стейкхолдери); змістово-технологічного (напрями, зміст, педагогічні технології, методи, етапи); діагностувально-результативного, який містить результати розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО, диференційовані за рівнями розвитку цієї інтегративної властивості особистості (низький, середній, достатній, високий), критерії їх діагностування та педагогічних умов.

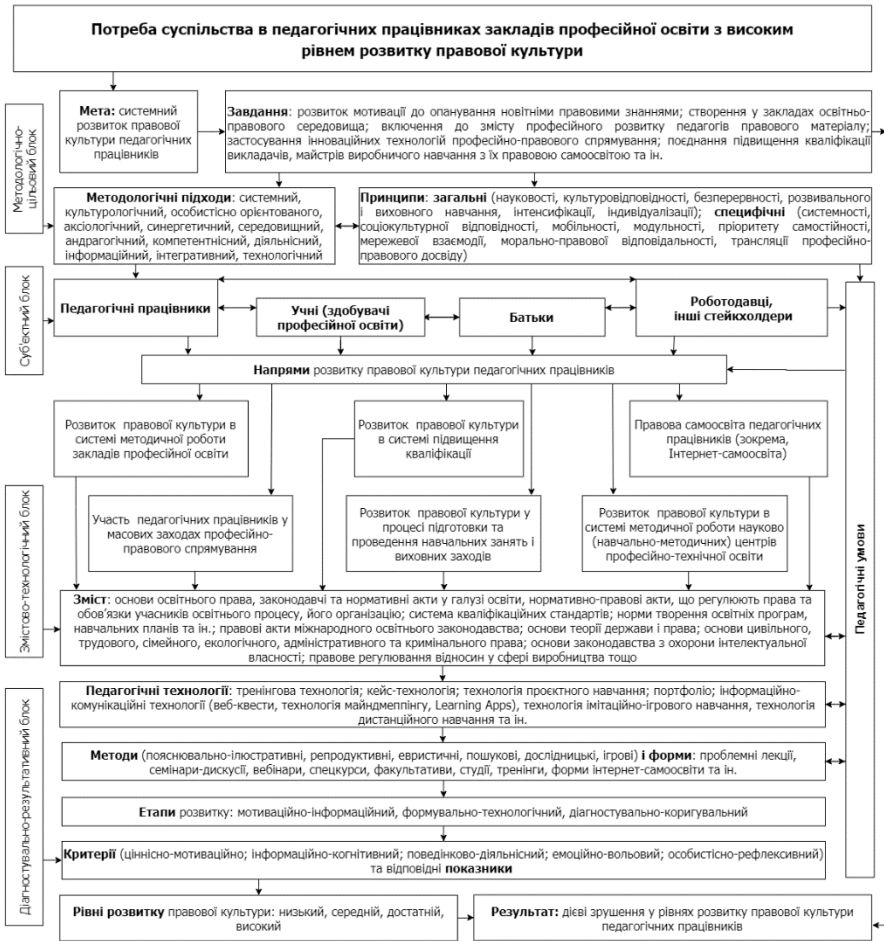

Рис. 1. Модель системи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти (розроблено автором)

Модель відображає результати проектування системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО, упорядковує теоретико-методологічні знання про досліджуване інтегративне утворення особистості та систематизує практико-технологічні дії щодо цілеспрямованого розвитку феномену.

У розділі розкрито критерії та показники розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО: ціннісно-мотиваційний (потреба в постійному поповненні правових знань, інтерес до нових нормативно-освітніх документів,

переконаність у необхідності дотримання правових норм); інноваційно-когнітивний (правова освіченість, розуміння власних прав та обов'язків, поінформованість щодо змісту сучасних нормативно-правових актів у сфері професійної освіти); поведінково-діяльнісний (правомірна поведінка, звички дотримуватися правових норм, соціально-правова активність, здатність захищати свої законні права та інтереси, а також права своїх колег, вихованців – здобувачів професійної освіти); емоційно-вольовий (вольові зусилля, наполегливість у розв'язанні професійно-педагогічних та соціально-правових проблем, емоційна стійкість); особистісно-рефлексивний (відповідальність, організованість, порядність, чесність, а також здатність правомірно оцінювати результати власної ППД та правові вчинки колег, вихованців – здобувачів професійної освіти).

У четвертому розділі – «**Система розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти**» – охарактеризовано основні складники системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО – цілі, зміст, методи, форми, технології, засоби самоосвітньої діяльності.

Цілі розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО інтерпретовано як очікувані та бажані результати, досягнення яких забезпечується активною й цілеспрямованою діяльністю педагогічних працівників у курсовий та міжкурсний періоди підвищення кваліфікації, а саме під час реалізації відповідних напрямів їх професійно-правового розвитку. Зазначено, що розвиток ПК педагогічних працівників ЗПО передбачає чітку ієрархію цілей: загальну ціль – розвиток правової свідомості, що конкретизується в стратегічних, тактичних і оперативних цілях.

Запропоновано методика поетапного проектування змісту розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО на основі врахування організаційних, інформаційних, комунікативних, освітніх, виховних, навчальних, технологічних, ціннісно-нормативних та інших аспектів їхньої ППД, а саме в контексті виконання ними інтегративних професійно-педагогічних функцій: інформаційно-правової, правоосвітньої, правовиховної, правонавчальної, комунікативно-правової, технологічно-правової, організаційно-правової, інтелектуально-правової, ціннісно-нормативної та відображає розвиненість у них загальнолюдських цінностей.

Доведено результативність застосування системи методів навчання, за якої пояснювально-ілюстративні, інформаційно-рецептивні способи опанування правових знань логічно-послідовно замінюються проблемно-розвивальними методиками, забезпечуючи планомірні зрушення в рівнях правової освіченості, правової свідомості викладачів, майстрів виробничого навчання. При цьому узвичаєні форми організації правового навчання (лекції, практичні заняття, семінари) поєднувалися з інноваційними (тренінги, презентації результатів проектування, заняття з аналізу професійно-правових ситуацій, майстер-класи, семінари-дискусії, круглі столи, форуми тощо).

У розділі детально описані етапи розроблення технологій, що вможливило ефективний розвиток ПК педагогічних працівників та сприяє підвищенню успішності освітнього процесу в ЗПО загалом. Визначено, що провідна роль у розвитку ПК педагогічних працівників відводиться їх правовій самоосвіті – основній формі правового саморозвитку особистості педагога, що полягає в опануванні, поглибленні та поширенні правових знань, узагальненні досвіду розв'язання соціальних і професійно-правових ситуацій засобами системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на правовий саморозвиток особистості, задоволення власних професійно-правових інтересів і об'єктивних потреб ЗПО.

Процес правового саморозвитку педагогічних працівників спроектовано у вигляді технології, що структурно складається з чотирьох етапів: самоусвідомлення педагогічними працівниками важливості правової самоосвіти, правового самовиховання, постановка мети правового саморозвитку; розроблення програми правового саморозвитку та планування заходів щодо її реалізації; безпосередня практична діяльність із реалізації поставлених завдань правового саморозвитку; самоконтроль та самокоригування результатів правового саморозвитку.

У п'ятому розділі – **«Експериментальна перевірка результативності системи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти»** – висвітлено зміст та організацію проведення експериментальної роботи, здійснено порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального експериментів щодо розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО.

Дослідження здійснювалося протягом 2015–2020 рр. Експериментальною базою визначено такі ЗПО: ДПТНЗ «Роменське вище професійне училище», ДНЗ «Дніпрорудненський професійний ліцей», ДНЗ «Уманський професійний аграрний ліцей», ДПТНЗ «Дніпровський центр професійно-технічної освіти», Навчально-науковий центр професійно-технічної освіти НАПН України, Державний навчальний заклад «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг», ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг».

За результатами констатувальних досліджень встановлено, що наявна технологія розвитку ПК педагогічних працівників недостатньо забезпечує систематичне опанування ними інноваційних правових знань, використання можливостей заходів правового спрямування в ЗПО для організації правової самоосвіти.

Аналіз результатів опитування свідчить, що лише 38,8 % педагогічних працівників володіють сучасними знаннями основ освітнього, цивільного, трудового, сімейного, адміністративного та кримінального права. Третина респондентів (34,4 %) лише цікавиться документами, що регулюють права та обов'язки учасників освітнього процесу; іноді виявляють незначний інтерес до сучасних норм освітнього, цивільного, трудового, сімейного,

адміністративного та кримінального права 17,3 % респондентів. Прикметно, що лише 9,1 % від загальної кількості опитаних (1225 осіб) дуже рідко ознайомлюються із законами, не вивчають юридичну літературу з різних джерел, у тому числі електронних ресурсів. Отже, результати констатувального експерименту свідчать про відсутність системного, цілеспрямованого підходу в ЗПО щодо розвитку ПК педагогічних працівників.

У послідовному формульованому експерименті, що здійснювався впродовж 2018–2020 рр., взяли участь 445 педагогічних працівників досліджуваних ЗПО. При цьому вирішувалися такі завдання: сформувати досліджувані групи педагогічних працівників як вибіркові сукупності, що за своїм обсягом є репрезентативними; засобами методики експертного оцінювання визначити реальні рівні розвитку компонентів ПК педагогічних працівників досліджуваних ЗПО та порівняти отриману диференціацію з даними констатувального етапу досліджень; запровадити в досліджуваних ЗПО систему розвитку ПК педагогічних працівників; підтвердити або спростувати положення про те, що запровадження системи розвитку ПК педагогічних працівників забезпечує дієві позитивні зрушення в рівнях розвитку їхніх правових знань, правосвідомості, законослухняності всіх учасників освітнього процесу.

На першому, початковому, етапі експерименту було здійснено диференціацію педагогічних працівників досліджуваних ЗПО за рівнями розвитку компонентів ПК (ціннісно-мотиваційний, інноваційно-когнітивний, поведінково-діяльнісний, емоційно-вольовий, особистісно-рефлексивний). До експертизи в кожному із досліджуваних ЗПО було залучено заступників директорів, старших майстрів, досвідчених методистів, науковців, які мали досвід експертного оцінювання результатів ППД.

Визначено, що на початку формульованого експерименту в педагогічних працівників поведінково-діяльнісний компонент розвинений краще за інші складники ПК. Зокрема, частка респондентів із високим і достатнім рівнями розвитку вмінь застосовувати норми закону в життєвих ситуаціях та у професійно-педагогічній діяльності, здатностей дотримуватися правових норм, захищати свої законні права та інтереси, а також права своїх вихованців становить 44,5 % (табл. 1); натомість найменшою є частка педагогічних працівників, які демонструють низькі рівні розвитку поведінково-діялісного компонента, – лише 7 % (порівняно з 15,9 %, 20,9 %, 17,4 %, 9,4 % за іншими компонентами).

Дані таблиці свідчать про те, що навички правомірної поведінки, готовність викладача чи майстра виробничого навчання чинити правомірно, відповідно до закону детермінуються власне смислом ППД, її спрямованістю на навчання, виховання і розвиток особистості вихованців – здобувачів професійної освіти.

**Рівні розвитку компонентів правової культури педагогічних працівників
експериментальних закладів професійної освіти**

Рівні	Досліджувані групи			
	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	Кількість респондентів, осіб	Відношення до загальної кількості респондентів, %	Кількість респондентів, осіб	Відношення до загальної кількості респондентів, %
Ціннісно-мотиваційний компонент				
Високий	68	15,3	115	26,1
Достатній	112	25,2	179	40,7
Середній	194	43,6	128	29,1
Низький	71	15,9	18	4,1
Всього	445	100	440	100
Інноваційно-когнітивний компонент				
Високий	39	8,8	99	22,5
Достатній	98	22,0	130	29,4
Середній	215	48,3	187	42,6
Низький	93	20,9	24	5,5
Всього	445	100	440	100
Поведінково-діяльнісний компонент				
Високий	86	19,3	101	22,9
Достатній	112	25,2	137	31,1
Середній	216	48,5	178	40,5
Низький	31	7,0	24	5,5
Всього	445	100	440	100
Емоційно-вольовий компонент				
Високий	74	14,4	86	19,5
Достатній	106	23,7	138	31,4
Середній	197	44,5	174	39,6
Низький	68	17,4	42	9,5
Всього	445	100	440	100
Особистісно-рефлексивний компонент				
Високий	59	13,3	78	17,7
Достатній	124	27,9	159	36,2
Середній	220	49,4	170	38,6
Низький	42	9,4	33	7,5
Всього	445	100	440	100

Зауважимо, що порівняно з іншими компонентами ПК частка респондентів із низьким рівнем розвитку інноваційно-когнітивного компонента найбільша – 20,9 %: 93 педагогічні працівники демонструють низький рівень володіння системою правових знань.

Крім того, частка респондентів із середнім рівнем розвитку цього компонента ПК також висока – 48,3 %. І навпаки, за оцінкою експертів, найменшими є частки педагогічних працівників із високою та достатньою правовою освіченістю – лише 8,8 % і 22,0 %. Констатовано, що ціннісно-мотиваційний компонент, який характеризує особисту мотивацію кожного педагогічного працівника щодо дотримання законів, сповідування соціальних цінностей права, забезпечує правильну орієнтацію особи в складній системі правових відносин, розвинуто недостатньо: 15,9 % респондентів демонструють низький рівень розвитку правових цінностей, мотивів, переконань у необхідності дотримання норм права, 43,6 % і 25,2 % – середній та достатній рівні відповідно. Подібний розподіл респондентів за рівнями розвитку спостерігаємо і за рештою компонентів ПК.

Експериментальна перевірка результативності системи розвитку ПК педагогічних працівників досліджуваних ЗПО свідчить, що відбулися суттєві позитивні зрушення в рівнях розвитку досліджуваного інтегративного утворення особистості педагогів. Зокрема, наприкінці формувального експерименту помітно збільшилася частка респондентів, які володіли необхідним комплексом правових знань на високому і достатньому рівнях (на 13,7 % і 7,4 % відповідно); натомість на 15,4 % зменшилася частка педагогічних працівників, які демонстрували низький рівень розвитку цього складника ПК. Позитивну динаміку було зареєстровано також і в рівневій диференціації педагогічних працівників експериментальних груп за розвитком решти компонентів ПК. Результати аналізу рівнів розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО в експериментальних групах на різних етапах формувального експерименту дають підстави стверджувати про результативність розробленої системи.

Порівняння розподілів респондентів досліджуваних груп проводилося засобами комп'ютерної програми «Педагогічна статистика». З урахуванням умов розрахунків (шкала вимірювання, кількість респондентів тощо) автоматично програмою було обрано статистичний критерій Пірсона χ^2 . Обраховано, що для всіх компонентів ПК педагогічних працівників виконується нерівність $\chi^2_{\text{емт}} > \chi^2_{\text{кр}}$, що з імовірністю 95 % свідчить про відмінність у розподілах груп на початку і в кінці формувального експерименту. Якісний аналіз результатів формувального експерименту також засвідчив суттєві зрушення в проектуванні та функціонуванні освітнього середовища експериментальних ЗПО з урахуванням правового складника. Зокрема, це виявилось в соціальному і предметно-просторовому оточенні, у характері ППД учасників освітнього процесу, в системній організації правового просвітництва, правового виховання учнів – здобувачів

професійної освіти.

У розділі визначено перспективні напрями розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО, зокрема: ініціювання розроблення професійних стандартів для посад педагогічних працівників ЗПО з урахуванням правового складника їхніх трудових функцій; оновлення змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗПО на засадах принципів, викладених у «Педагогічній Конституції Європи» (людиноцентризму, доступності, науковості, системності, індивідуального підходу, творчості, академічної автономії, креативності та інноваційного розвитку); запровадження в систему підвищення кваліфікації змістових модулів «Правове виховання», «Проблеми та суть превентивного виховання», «Робота з підлітками з девіантною поведінкою», «Попередження проявів булінгу», «Захист інформації та інтелектуальної власності», «Захист авторського права», авторського спецкурсу «Правова культура педагога закладу професійної освіти»; розвиток у педагогічних працівників здатності створювати безпечне освітнє середовище, комфортні та безпечні умови навчання і праці, у тому числі в умовах пандемії, запобігати різним формам психологічного насильства, експлуатації, дискримінації, приниження честі, гідності та ділової репутації (булінг, мобінг, босинг, харасмент) та ін.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано розв'язання наукової проблеми розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО. Отримані результати засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань, підтвердили гіпотезу і дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Результати теоретичного аналізу дослідження свідчать, що в українській і зарубіжній науковій літературі істотну увагу приділено вивченню питань, пов'язаних із поняттям «правова культура». Однак проблема розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО не дістала належного висвітлення в наукових працях. У дослідженні доведено: розвиток ПК педагогічних працівників ЗПО є недостатньо вмотивованим і цілеспрямованим, що негативно позначається на правовій активності суб'єктів освітнього процесу. На основі логічних правил визначено поняття *«правова культура педагогічних працівників закладів професійної освіти»* як *інтегративне утворення особистості, що характеризується ціннісним ставленням до права, розвинутою правосвідомістю та правоосвіченістю, потребою постійного поповнення обсягу правових знань, є моральним регулятором професійно-педагогічної діяльності, що виявляється у свідомій правомірній поведінці особи та її здатності кваліфіковано формувати комплекс правових цінностей, навичок і звичок правомірної поведінки в учнівській молоді.*

Встановлено, що ПК педагогічних працівників ЗПО є складним утворенням, структуру якого становлять такі компоненти: *ціннісно-мотиваційний* (ціннісні орієнтації на дотримання норм права, потреби і мотиви правомірної (законослухняної) поведінки); *інноваційно-когнітивний* (система сучасних професійно-правових знань); *поведінково-діяльнісний* (демонстрування правомірної (законослухняної) поведінки, дотримання правових норм, захист законних прав та інтересів, зокрема вихованців, уміння правового виховання молоді); *емоційно-вольовий* (вольові якості, наполегливість, бажання творчо розв'язати професійно-правову проблему та ін.); *особистісно-рефлексивний* (здатність правомірно оцінювати результати власної ППД та правові вчинки інших). До рівнів розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО віднесено: низький, середній, достатній, високий.

Професійно-правовий розвиток педагогів закладів професійної освіти в країнах ЄС характеризується створенням професійних профілів для викладачів; здобуттям ними кваліфікацій у сфері професійної діяльності; забезпеченням умов для стажування молодих викладачів під керівництвом досвідчених педагогів; створенням електронного середовища для професійно-правового розвитку викладачів та обміну досвідом; визнанням результатів неформального навчання; мотивуванням викладачів і тренерів до безперервного професійно-правового розвитку шляхом преміювання та підвищення заробітної плати.

2. Теоретично обґрунтовано та розроблено авторську концепцію розв'язання досліджуваної проблеми як теоретичний конструкт вихідних методологічних положень, вимог, яким має відповідати процес системного забезпечення розвитку ПК педагогічних працівників для його ефективності. Провідною ідеєю концепції є положення про те, що безперервний розвиток ПК педагогічних працівників ЗПО має враховувати особливості їхньої ППД, зумовлені необхідністю організовувати освітні правовідносини й вступати в них, виконувати функцію нормотворення щодо складання нормативних документів у сфері освіти (освітніх і професійних стандартів, стандартів оцінювання кваліфікацій, освітніх програм із робітничих професій, навчальних планів тощо), оперувати правовими знаннями, забезпечувати особистий правовий захист та здійснювати правовий супровід професійної підготовки й виховання майбутніх кваліфікованих робітників в умовах компетентісно орієнтованої професійної освіти. Основними концептуальними напрямками розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО визначено: систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників; систему методичної роботи ЗПО; систему методичної роботи наукових (навчально-методичних) центрів професійно-технічної освіти; процес підготовки та проведення навчальних занять і виховних заходів; правову самоосвіту педагогічних працівників (зокрема, Інтернет-самоосвіту); участь педагогічних працівників у масових заходах професійно-правового спрямування.

3. Встановлено, що методологія розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО визначається комплексом взаємообумовлених методологічних підходів: системного (забезпечує єдність цілей, змісту, форм, методів, інноваційних технологій розвитку ПК), культурологічного (спрямовується на засвоєння культурологічних теорій, концепцій, створення культурно-освітнього середовища), особистісно орієнтованого (сприяє розвитку педагога як суб'єкта ППД), аксіологічного (забезпечує розвиток системи правових цінностей, морально-етичний характер взаємодії суб'єктів освітнього процесу), синергетичного (уможливлює позитивну мотивацію до саморозвитку та самовдосконалення правових знань і вмінь педагогів, підвищення рівня професійно-правової адаптації учнівської молоді), середовищного (сприяє створенню освітнього середовища в ЗПО з урахуванням правового складника), андрагогічного (уможливлює індивідуальний вибір навчальних програм, курсів, модулів професійно-правового розвитку), компетентнісного (націлений на вдосконалення професійно-правових знань, умінь, професійно-правових якостей), діяльнісного (сприяє професійно-правовому розвитку через різні види діяльності), інформаційного (забезпечує творчу взаємодію учасників освітнього процесу в різних формах комунікацій: соціальні мережі, навчально-методичні блоги, освітні електронні ресурси тощо), інтегративного (уможливлює наповнення правовим складником змісту розвитку ПК), технологічного (дає змогу створити індивідуальну технологію свого подальшого професійно-правового саморозвитку).

Обґрунтовано принципи безперервного розвитку ПК педагогічних працівників, а саме: системності, соціокультурної відповідності, мобільності, модульності, пріоритету самостійності, мережевої взаємодії, морально-правової відповідальності, трансляції професійно-правового досвіду. Означені принципи як вихідні дидактичні положення, що впливають із законів і закономірностей професійної освіти, відображають взаємозв'язки між цілями, змістом, методами та засобами безперервного розвитку педагогічних працівників ЗПО.

4. З'ясовано, що загальнонауковими засадами розроблення системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО є положення системного підходу, що дає змогу проєктувати, моделювати, технологічно забезпечувати досліджуваний процес як цілісну багатокomпонентну структуру взаємопов'язаних складників. Конкретизовано структуру системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО як цілісний, ієрархічний конструкт, що діалектично поєднує: цілі та завдання цілеспрямованого розвитку ПК педагогічних працівників в умовах ЗПО; зміст розвитку ПК (основи освітнього, адміністративного, цивільного, трудового та ін. права, правові потреби і мотиви, правосвідомість педагогічних працівників, їхній правовий світогляд, уміння відстоювати свої законні права і права вихованців тощо); методи, форми, технології правового навчання, виховання, самоосвіти;

суб'єктів системи (викладачі правничих дисциплін, лектори на курсах підвищення кваліфікації, вебінарах, тренери під час тренінгів, керівники тощо); об'єктів системи (викладачі, майстри виробничого навчання, учні, їхні батьки, роботодавці тощо).

5. Експериментально визначено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО як обставини, що обумовлюють цілеспрямований розвиток правових знань і вмінь, правосвідомості й правових цінностей, правомірної поведінки суб'єктів освітнього процесу. До них віднесено: підвищення позитивної мотивації до професійно-правового саморозвитку і самовдосконалення; оволодіння змістом авторського спецкурсу «Правова культура педагога закладу професійної освіти», впровадження інноваційних технологій самовдосконалення в курсове та міжкурсове підвищення кваліфікації педагогічних працівників, застосування методів і форм імітації професійно-правових ситуацій у розвитку професійно-правових знань і вмінь.

Обґрунтовано та розроблено модель, що відображає логіку системного розвитку досліджуваного феномену та надає педагогічним працівникам ЗПО конкретні педагогічні інструменти і засоби цілеспрямованої ППД, алгоритмізує процеси розвитку ПК суб'єктів освітнього процесу. Структурно-функціональними складниками спроектованої моделі системи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО визначено чотири взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий, суб'єктний, змістово-технологічний, діагностувально-результативний та педагогічні умови. Модель як ідеальне уявлення про освітнє середовище ЗПО має прогностично-практичний характер і є «дорожньою картою», алгоритмом досягнення позитивних зрушень у рівнях розвитку ПК педагогічних працівників.

6. Обґрунтовано цілі розвитку ПК педагогічних працівників, які конкретизовано засобами «дерева цілей» як цілісну ієрархічну структуру. Зокрема, загальна мета як уявний результат, програма дій щодо цілеспрямованого розвитку правосвідомості особистості викладача, майстра виробничого навчання конкретизується в стратегічних, тактичних і оперативних цілях. Стратегічні цілі пов'язані з поглибленням й удосконаленням системи правових знань, розвитком емоційної та вольової сфер особистості педагогічного працівника, його особистісних якостей (відповідальність, організованість, чесність, порядність та ін.), формуванням у викладачів, майстрів виробничого навчання як суб'єктів культури розуміння цінності й важливості дотримання правових норм та ін. Тактичні цілі чітко окреслюють і визначають реальні завдання, що забезпечують ефективність розвитку ПК та орієнтовані на більш короткі часові проміжки, ніж стратегічні. Оперативні цілі відображають конкретні результати вдосконалення й поглиблення правових знань, правової обізнаності педагогічних працівників із певної проблеми або теми; формування конкретних особистісних якостей та здатностей застосовувати набуті правові

знання та вміння під час вирішення певних професійно-правових ситуацій.

На основі структурно-функціонального аналізу ППД педагогічних працівників запропоновано методика поетапного проектування змісту розвитку в них ПК у контексті виконання ними професійно-правових функцій, зокрема: *інформаційно-правової* (передбачає вивчення та неухильне застосування положень освітнього законодавства, правових норм, яких мають дотримуватися педагогічні працівники в освітньому процесі); *правоосвітньої* (характеризується високим рівнем мотиваційної спрямованості педагогічних працівників на поглиблення професійно-правових знань); *правовиховної* (передбачає цілеспрямовану правовиховну діяльність педагогів); *правонавчальної* (полягає в оволодінні педагогічними працівниками системою норм права, юридичною термінологією та ін.); *комунікативно-правової* (передбачає налагодження спілкування педагогічних працівників із колегами, адміністрацією, учнями, їхніми батьками та іншими учасниками освітнього процесу у сфері правових відносин); *технологічно-правової* (зумовлена професійною та виробничо-технологічною діяльністю педагогічних працівників, що передбачає наявність знань щодо вимог нормативних документів у сфері освіти, умінь та навичок розробляти документи, що регламентують зміст і організацію професійної освіти); *організаційно-правової* (передбачає наявність у педагогічних працівників знань норм і вимог щодо організації освітнього процесу, техніки безпеки, охорони праці, виробничої санітарії тощо); *інтелектуально-правової* (виявляється в обізнаності педагогічних працівників із питань охорони та захисту інтелектуальної власності); *ціннісно-нормативної* (зумовлює наявність у педагогічних працівників правових цінностей, що відповідають досягнутому суспільством рівню правового процесу, та відображає сформованість у викладачів, майстрів виробничого навчання загальнолюдських цінностей (чесність, порядність, доброта, милосердя, моральний самоконтроль, совісність, людська гідність, свобода вибору та ін.).

7.3'ясовано, що для ефективного розвитку ПК педагогічних працівників доцільно застосовувати систему методів навчання, за якої пояснювально-ілюстративні, інформаційно-рецептивні способи опанування правових знань логічно-послідовно замінюються проблемно-розвивальними методиками, забезпечуючи зрушення в рівнях правової освіченості, правової свідомості викладачів, майстрів виробничого навчання. При цьому узвичаєні форми організації правового навчання мають поєднуватися з інноваційними (тренінгові заняття, презентації результатів проектування, заняття з аналізу професійно-правових ситуацій, майстер-класи, семінари-дискусії, круглі столи, форуми тощо). Конкретизовано, що зазначені методи і форми мають бути дидактичним базисом, основою таких педагогічних технологій професійно-правового розвитку педагогічних працівників, як тренінгова, кейс-технологія, технологія проєктного навчання, портфоліо, інформаційно-комунікаційні технології (веб-квести, технологія майдмепінгу,

LearningApps тощо). Визначено, що системотворчим напрямом у розвитку ПК викладачів, майстрів виробничого навчання є правова самоосвіта, що полягає в опануванні, поглибленні та вдосконаленні правових знань, узагальненні досвіду розв'язання соціальних і професійно-правових ситуацій засобами системної самоосвітньої діяльності.

8. Експериментальна перевірка результативності запропонованої системи та розробленого науково-методичного забезпечення розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО засвідчила, що відбулися суттєві позитивні зміни в рівнях розвитку означеного феномену. Зокрема, наприкінці експерименту суттєво збільшилася частка педагогічних працівників із високим рівнем розвитку правових цінностей та мотивів ППД – на 10,8 %, з достатнім – на 15,5 %, водночас зменшилася частка педагогів із середнім рівнем на 14,5 % та низьким на 11,8 %. Цей результат свідчить, що більшість респондентів прагне дотримуватися норм права, сповідувати соціальні цінності права, правильно орієнтуватися в складній системі правових відносин.

Наприкінці експерименту помітно збільшилася частка респондентів, які володіли необхідним комплексом правових знань на високому і достатньому рівнях (на 13,7 % і 7,4 % відповідно); натомість на 15,4 % зменшилася частка педагогічних працівників, які демонстрували низький рівень розвитку цього складника ПК. Окрім того, за результатами реалізації експериментальної методики зросли вміння респондентів захищати свої законні права та інтереси, а також права своїх вихованців – здобувачів професійної освіти. Якщо на початку експерименту було 19,3 % осіб із високим рівнем розвитку поведінково-діяльнісного компонента ПК, то наприкінці – 22,9 %. Зрушення відбулися і в рівнях розвитку емоційно-вольового компонента: частка респондентів із високим та достатнім рівнями збільшилася – на 5,1 % і 7,7 % відповідно; натомість зменшилася частка педагогічних працівників із середнім (на 4,9 %) і низьким (на 7,9 %) рівнями розвитку означеного компонента ПК. Найменшою мірою відбувся розвиток особистісно-рефлексивного компонента ПК педагогічних працівників: наприкінці експерименту частка педагогічних працівників із низьким рівнем розвитку цього складника ПК зменшилася на 1,9 %.

9. Визначено перспективи розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО: на загальнодержавному рівні (ініціювання розроблення професійних стандартів для посад педагогічних працівників ЗПО з урахуванням правового складника їхньої ППД); на інституційному (запровадження в систему підвищення кваліфікації розроблених автором та науковцями Інституту професійно-технічної освіти НАПН України змістових модулів: «Правове виховання», «Проблеми та суть превентивного виховання», «Робота з підлітками з девіантною поведінкою», «Попередження проявів булінгу», «Захист інформації та інтелектуальна власність»); на рівні ЗПО (розвиток здатності створювати безпечне освітнє середовище, комфортні та безпечні

умови навчання і праці); на рівні педагогічних працівників (правова самоосвіта з оволодіння сучасними юридичними знаннями в межах ППД).

10. За результатами проведеного дослідження підготовлено методичні рекомендації щодо розвитку ПК педагогічних працівників ЗПО. У них розкрито суть та структуру досліджуваного особистісного утворення, схарактеризовано методики та технології розвитку ПК викладачів, майстрів виробничого навчання ЗПО у міжкурсовий період підвищення кваліфікації, подано авторський спецкурс «Правова культура педагога закладу професійної освіти», тести, ситуативні задачі. Розроблено методику захисту авторського права і суміжних прав педагогічних працівників ЗПО на навчально-методичну продукцію, викладену в інтернеті.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів порушеної в ньому проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з поглибленим концептуальним аналізом особливостей професійно-правової підготовки педагогічних працівників ЗПО, розробленням докладної методики розвитку правової компетентності учасників освітнього процесу в умовах дуальної форми навчання, пошуком інноваційних технологій формування та розвитку правосвідомості й правоосвіченості суб'єктів педагогічної взаємодії, обґрунтуванням факторів та умов створення безпечного освітнього середовища тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Радкевич О. П. Теорія і практика розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: монографія. Київ: Майстер Книг, 2020. 400 с.

2. Радкевич О. П. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, Н. В. Базелюк, Н. М. Корчинська, С. О. Леу / за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ: ІПТО НАПН України, 2018. 223 с.

3. Радкевич О. П. Системи оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, Н. В. Базелюк, Н. М. Корчинська, С. О. Леу, В. В. Артемчук / за заг. ред. О. В. Бородієнко. Київ: ІПТО НАПН України, 2018. 223 с.

Посібники:

4. Радкевич О. П. Українське цивільне право: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. / Ю. О. Заїка, І. С. Тімуш, О. О. Лов'як, О. П. Радкевич та ін. / за ред. Ю. О. Заїки. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 358 с.
5. Радкевич О. П. Законодавче забезпечення розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: практ. посіб. / О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, Н. В. Базелюк, М. М. Шимановський / за заг. ред. О. В. Бородієнко. Житомир: Полісся, 2019. 188 с.

Статті в наукових фахових виданнях з педагогічних наук:

6. Радкевич О. П. Авторське право педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів. *Професійно-технічна освіта*. 2014. № 4. С. 34–37.
7. Радкевич О. П. Цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності педагогічних працівників ПТНЗ. *Професійно-технічна освіта*. 2015. № 3. С. 51–54.
8. Радкевич О. П. Правова компетентність педагогічних працівників у частині адміністративно-правової відповідальності за правопорушення у сфері авторських і суміжних прав. *Теорія і методика професійної освіти: електронне наукове фахове видання*. 2015. Вип. 7. URL: https://docs.wixstatic.com/ugd/2f377b_0073186958a4456b8cc581aa14266a16.pdf
9. Радкевич О. П. Методологічні підходи до розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Теорія і методика професійної освіти: електронне наукове фахове видання*. 2016. Вип. 9. URL: <https://jrnl.s.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/44/71>
10. Радкевич О. П. Становлення і розвиток правовідносин у системі професійної освіти України: історико-педагогічний аспект. *Теорія і методика професійної освіти: електронне наукове фахове видання*. 2018. Вип. 14. URL: <https://jrnl.s.ivet.edu.ua/index.php/3/article/view/547>

Статті в зарубіжних і вітчизняних фахових виданнях з педагогічних наук, що індексуються в наукометричних базах:

11. Радкевич О. П. Соціальні мережі в професійному розвитку педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2014. Вип. 8. С. 88–93.
12. Радкевич О. П. Правова компетентність педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів щодо юрисдикційної форми захисту авторського права. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2014. Вип. 8. С. 81–87.

13. Радкевич О. П. Правова компетентність педагогічних працівників професійно-технічних закладів в частині цивільного судочинства. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2015. Вип. 9. С. 95–102.

14. Радкевич О. П. Правова компетентність з охорони авторського права педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів: міжнародний аспект. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 11. С. 96–102.

15. Radkevich O. Legislative ensuring education and professional training in the Netherlands. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 12. С. 127–135.

16. Радкевич О. П. Дорожня карта професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2017. Вип. 13. С. 130–139.

17. Радкевич О. П. Професійний розвиток викладачів і тренерів закладів професійної освіти в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2017. Вип. 14. С. 133–139.

18. Радкевич О. П. Правове забезпечення розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах Західної Європи. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 15. С. 162–168. [doi: 10.32835/2223-5752.2018.15.162–168](https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.15.162-168)

19. Радкевич О. П. Особливості фінансування професійної освіти в країнах Східної Європи. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 16. С. 175–182. [doi: 10.32835/2223-5752.2018.16.175–182](https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.175-182).

20. Радкевич О. П. Модель мережевої взаємодії в розвитку системи професійної освіти і навчання у країнах ЄС / В. О. Радкевич, О. В. Бородієнко, Л. П. Пуховська, Н. В. Базелюк, С. О. Леу. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 17. С. 123–134. [doi: 10.32835/2223-5752.2018.17.123–134](https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.17.123-134).

21. Радкевич О. П. Гносеологічно-аксіологічне розуміння правової культури педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2019. Вип. 18. С. 75–81. [doi: 10.32835/2223-5752.2019.18.75–81](https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.75-81).

22. Radkevych O. Project management software in the field of professional (vocational) education. *Scientific Herald of the Institute of vocational*

education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogics. 2019. № 2(19) Pp. 124–132. doi: [10.32835/2223-5752.2019.19.124-132](https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.19.124-132).

23. Радкевич О. П. Сучасні підходи до визначення педагогічних умов розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2019. Вип. 62. С. 119–125.

24. Радкевич О. П. Педагогічні умови розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Colloquium-journal: Pedagogical Sciences*. 2020. № 8 (60). Pp. 53–58. doi: [10.24411/2520-6990-2020-11550](https://doi.org/10.24411/2520-6990-2020-11550)

25. Радкевич О. П. Сучасні принципи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Colloquium-journal Pedagogical Sciences*. 2020. № 6 (56). Pp. 8–12. doi: [10.24411/2520-6990-2020-11454](https://doi.org/10.24411/2520-6990-2020-11454)

26. Радкевич О. П. Концепція розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Colloquium-journal. Pedagogical Sciences*. 2020. № 2 (54). Pp. 26–30. doi: [10.24411/2520-6990-2020-11244](https://doi.org/10.24411/2520-6990-2020-11244)

27. Радкевич О. П. Правова культура педагогічних працівників закладів професійної освіти: суть і структура. *Colloquium-journal: Pedagogical Sciences*. 2020. № 3 (55). Pp. 26–30. doi: [10.24411/2520-6990-2020-11313](https://doi.org/10.24411/2520-6990-2020-11313)

28. Радкевич О. П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: результати констатувального експерименту. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. 2020. № 28. С. 378–393.

29. Радкевич О. П. Зміст розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Colloquium-journal*. 2020. № 22 (74). Część 1. Pp. 18–21. doi.org/[10.24411/2520-6990-2020-12128](https://doi.org/10.24411/2520-6990-2020-12128)

30. Радкевич О. П. Модель системи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Професійна педагогіка*. 2020. № 1(20). С. 56–63. doi: [10.32835/2707-3092.2020.20.56-63](https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.20.56-63).

31. Radkevych O. Interdisciplinary Approach to the Economic-Legal Socialization of Specialists in Modern Labor Market / L. Bazył, V. Radkevych, V. Orlov. *Utopía y Praxis Latinoamericana*; Año 25, n° Extra 6, Vol. 25. 2020. Pp. 208–218. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/utopia/article/view/33506> (Scopus) doi: [10.5281/zenodo.3987608](https://doi.org/10.5281/zenodo.3987608)

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

32. Радкевич О. П. Сучасні погляди на розуміння правової компетентності педагогічних працівників ПТНЗ. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання*: матеріали звітної наук.-практ.

конф. за 2013 рік (м. Київ, 24–25 березня 2014 р.). Київ: ІПТО НАПН України, 2014. Т. 2. С. 116–117.

33. Радкевич О. П. Правова компетентність педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів з охорони і захисту електронних навчально-методичних матеріалів у професійній діяльності. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання*: матеріали звітної наук.-практ. конф. за 2014 рік (м. Київ, 26 березня 2015 р.). Київ: ІПТО НАПН України, 2015. Т. 2. С. 45–48.

34. Радкевич О. П. Зміст правової компетентності педагогічних працівників ПТНЗ із захисту авторських прав. *Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів*: матеріали звітної наук.-практ. конф. Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (м. Львів, 4 березня 2015 р.) та науково-практичної конференції «Підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» (у рамках Всеукраїнського фестивалю науки) (м. Львів, 19 травня 2015 р.). Львів: СПОЛОМ, 2015. С.113–115.

35. Радкевич О. П. Конфіденційність персональної інформації педагогічних працівників ПТНЗ під час інформаційно-аналітичної діяльності в мережі Інтернет. *Інформаційно-телекомунікаційні технології у сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Львів, 21–22 жовтня 2015 р.). Київ – Львів, 2015. Ч. 2. С. 77–85.

36. Радкевич О. П. Авторство та співавторство педагогічних працівників ПТНЗ на навчально-методичну продукцію. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання*: матеріали всеукраїнської звітної наук.-практ. конф. (м. Київ, 7, 19 квітня 2016 р.). Київ: ІПТО НАПН України, 2016. Т. 2. С. 121–123.

37. Радкевич О. П. Міжнародні системи охорони авторських і суміжних прав як засіб підвищення професійної компетентності педагогічних працівників. *Методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи професійної освіти*: збірник матеріалів всеукраїнської інтернет-конф. Хмельницький: НМЦ ПТО ПК; ФОП Мельник А. А., 2016. С. 148–153.

38. Радкевич О. П. Система освіти і професійної підготовки Нідерландів. *Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства*: матеріали І міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 01 грудня 2016 р.). Павлоград: ІМА прес, 2016. С. 39–41.

39. Радкевич О. П. Особливості фінансування професійної освіти в країнах Європейського Союзу. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання*: збірник матеріалів XI всеукраїнської наук.-практ. конф. (звітної), присвяченої 25-річчю НАПН України (м. Київ, 29 березня – 13 квітня 2017 р.). Київ: ІПТО НАПН України, 2017. С. 68–71.

40. Радкевич О. П. Професійний розвиток викладачів і тренерів закладів професійної освіти в країнах Європейського Союзу. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*: тези доп. ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 9–10 листоп. 2017 р.). Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 197–199.

41. Радкевич О. П. Фінансування професійної освіти і навчання в Швеції. *Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти*: матеріали І міжнародної наук.-практ. конф. (м. Глухів, 22–23 травня 2018 р.). Глухів: ГНПУ імені Олександра Довженка, 2018. С. 95–97.

42. Радкевич О. П. Нормативно-правове забезпечення реалізації програм учнівства в країнах Європейського Союзу. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання*: збірник матеріалів XII звітної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 5–19 березня 2018 р.). Київ: ІПТО НАПН України, 2018. С. 159–161.

43. Радкевич О. П. Управління проєктною діяльністю закладів професійної (професійно-технічної) освіти із застосуванням програмного забезпечення. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*: тези доп. X міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 7–8 листоп. 2019 р.). Хмельницький: ХНУ, 2019. С. 176–177.

44. Радкевич О. П. Імітаційно-ігрова діяльність у розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання*: збірник матеріалів XIV звітної всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 травня 2020 р.). Київ: ІПТО НАПН України, 2020. С. 408–411.

45. Радкевич О. П. Технології розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти у міжкурсовий період підвищення кваліфікації. *Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти*: матеріали II міжнародної наук.-практ. конф. (м. Глухів, 14 травня 2020 р.). Глухів: ГНПУ імені Олександра Довженка, 2020. С. 214–218.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

46. Радкевич О. П. Правова компетентність педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів щодо неюрисдикційної форми захисту інтелектуальної власності. *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки та перспективи*. 2014. Вип. 4. С. 157–167.

47. Радкевич О. П. Правова компетентність педагогічних працівників професійних навчальних закладів із охорони та захисту електронних навчально-методичних матеріалів. *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки та перспективи*. 2015. Вип. 6. С. 184–195.

48. Радкевич О. П. Кримінально-правова відповідальність за порушення авторського і суміжних прав педагогічних працівників

професійних навчальних закладів. *Професійне навчання на виробництві*: зб. наук. пр. Павлоград: ІМА-прес, 2015. Вип. 6. С. 109–117.

49. Радкевич О. П. Розвиток правової компетентності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів: метод. рек. Павлоград: ІМА-прес, 2015. 120 с.

50. Радкевич О. П. Тезаурус професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу / Л. П. Пуховська, С. О. Леу, М. М. Шимановський. Київ: ПІТО НАПН України, 2016. 58 с.

51. Радкевич О. П. Професійно-технічна освіта: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами констатувального етапу досліджень / О. В. Бородієнко, В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, С. О. Леу. Київ: ПІТО НАПН України, 2017. С. 71–99.

52. Радкевич О. П. Професійна (професійно-технічна) та фахова передвища освіта: інформаційно-аналітичні матеріали / О. В. Бородієнко, В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, Н. В. Базелюк, С. О. Леу. Житомир: Полісся, 2019. С. 9–32.

53. Radkevych O. From sustainable development goals to quality assurance in vocational education and training. *Освіта для миру = Edukacja dla pokoju* / Valentyna Radkevych: зб. наук. пр.: у 2 т. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Т. 2. С. 517–531.

54. Radkevych O. Experience of human capital development in ukrainian communication companies: scientific and pedagogical approaches. / Y. A. Malykhina, O. V. Borodiyenko, V. O. Radkevych. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1. № 32. С. 494–506 doi: URL: https://apps.webofknowledge.com/InboundService.do?product=WOS&Func=Frame&DestFail=http%3A%2F%2Fwww.webofknowledge.com&SrcApp=RRC&locale=ru_RU&SrcAuth=RRC&SID=D5OjZsBG4sDQ4aY3inb&customersID=RRC&mode=FullRecord&IsProductCode=Yes&Init=Yes&action=retrieve&UT=WOS%3A000526324400049 (Scopus). doi.org/10.18371/fcapter.v1i32.200663

55. Radkevych O. Determination of the strength of the flat wagon fitting stops by elastic viscous interaction with fittings of the tank containerhttps / O. Fomin, A. Lovska, L. Bazy, and I. Skliarenko *IOP Conference Series: materials Science and Engineering*. 2019. Ч. 1. С. 97–99. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203656041> (Scopus). doi.org/10.1088/1757-899X/708/1/012008

56. Радкевич О. П. Розвиток правової культури педагогічних працівників: метод. рек. Житомир: Полісся, 2020. 144 с.

АНОТАЦІЇ

Радкевич О. П. Теоретичні і методичні основи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, 2020.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано розв'язання наукової проблеми розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти шляхом наукового обґрунтування теоретичних і методичних основ та експериментальної перевірки результативності системи й розробленого науково-методичного забезпечення розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. Визначено суть та структуру феномену, обґрунтовано концепцію, методологічні підходи, педагогічну систему цілеспрямованого розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку правової культури педагогічних працівників, спроектовано модель системи, що унаочнює процес поетапного розвитку правової культури педагогічних працівників.

Ключові слова: права культура, концепція, педагогічні умови, модель, система розвитку правової культури, педагогічні працівники, заклади професійної освіти.

Радкевич А. П. Теоретические и методические основы развития правовой культуры педагогических работников учреждений профессионального образования. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко, Глухов, 2020.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и предложено решение научной проблемы по развитию правовой культуры педагогических работников учреждений профессионального образования путем научного обоснования теоретических и методических основ и экспериментальной проверки эффективности системы, а также разработанного научно-методического обеспечения развития правовой культуры педагогических работников учреждений профессионального образования. Определены суть и структура феномена, обоснованы концепция, методологические подходы, система развития правовой культуры педагогических работников учреждений профессионального образования. Определены и обоснованы педагогические условия развития правовой культуры педагогов,

спроектирована модель системы, которая раскрывает процесс поэтапного развития правовой культуры педагогических работников.

Ключевые слова: правовая культура, концепция, педагогические условия, модель, система развития правовой культуры, педагогические работники, учреждения профессионального образования.

Radkevych O. P. Theoretical and methodical principles of developing legal culture in teaching staff from professional education schools. – Qualification research (retaining manuscript rights).

Thesis for the Doctor of Pedagogical Sciences. Specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university, Hlukhiv, 2020.

The thesis theoretically generalizes and offers solutions to the scientific issue of developing legal culture in teaching staff from professional education schools. The new findings have been made possible only by justifying theoretical and methodical principles and experimentally verifying the effectiveness of the system and author's methodical support for developing legal culture in teaching staff from professional education schools. The thesis isolates the main areas in the development of legal culture in teaching staff from professional education schools. They include developing legal culture in the system of advanced training for teaching staff; developing legal culture in the system of methodical work carried out by professional education schools; developing legal culture in the system of methodical work carried out by research (methodical) centres for professional education; promoting legal self-study among teaching staff (in particular, Internet self-study); developing legal culture during training sessions and educational activities; involving teaching staff in mass professional legal events.

The scientific value of the research lies in the fact that the author's concept of the systemic development of legal culture in teaching staff from professional education schools has been theoretically justified and developed for the first time. It is based on the assumption that their continuing professional legal development should be focused on the specifics of professional-pedagogical activities due to the need to organize and enter into educational relations, perform the rule-making function in terms of drafting regulations on education (educational and professional standards, assessment standards on qualification, curricula and syllabi), apply legal knowledge in the field of education, provide future skilled workers with personal legal protection and support under the conditions of competency-oriented professional education.

The thesis scientifically justifies the system for developing legal culture in teaching staff, which practically manages the process of acquiring relevant legal knowledge and skills and enhancing professionalism by lecturers and masters of vocational training. It specifies the structure of the system for developing legal culture in teaching staff from professional education schools as a holistic, hierarchical construct which dialectically combines goals (cognitive,

developmental, culturological, implementational) and objectives of purposeful development of legal culture in teaching staff from professional education schools; the content of developing legal culture (fundamentals of educational, administrative, civil and labour law; legal needs and motives; legal awareness and worldview of teaching staff; their legal qualities and abilities to defend their and students' legal rights); methods (problematic and developmental), forms (training sessions, workshops, roundtable discussions, forums, analysis of professional-legal situations), learning technologies (case studies, portfolios, project-based learning, web quests, mind-mapping, learning apps), legal education and self-study; the actors of the system (lecturers of legal disciplines, lecturers of advanced training courses, webinars, coaches, managers); the objects of the system (lecturers, masters of vocational training, students, their parents, employers). The thesis determines and justifies pedagogical conditions for developing legal culture in teaching staff as circumstances responsible for purposeful development of legal knowledge, skills, awareness and qualities in lecturers and masters of vocational training from professional education schools, as well as lawful behaviour in the actors in the educational process.

The thesis presents a structural model of the system which illustrates the gradual development of legal culture in teaching staff and includes four interrelated blocks. They are as follows: methods and goals (aim; objectives; methodological approaches and principles); actors (teaching staff, students, parents, employers, other stakeholders); content and technologies (pedagogical conditions, technologies, content, methods, forms of learning, stages); assessment and results (development levels of legal culture (low, average, sufficient, high), criteria and indicators of their identification).

The thesis experimentally verifies the effectiveness of the proposed system and methodical support for developing legal culture in teaching staff from professional education schools based on systemic, culturological, personality-oriented, axiological, synergetic, environmental, andragogical, competency-based, activity-oriented, informational, integrational, technological approaches and principles of the continuing development of legal culture (systematization, socio-cultural compliance, mobility, modularity, priority independence, network interaction, moral and legal responsibility, application of professional legal experience). The thesis clarifies *the essence of the concept* "legal culture of teaching staff from professional education schools". It implies an integrative personality trait characterized by a values-based attitude towards the law, well-developed legal awareness and education, as well as a constant need to consolidate legal knowledge.

The practical value of the obtained results consists in introducing methodical support for legal self-study of teaching staff into the educational practice of professional education schools. It involves the distance specialized course on *Legal Culture of Teaching Staff from Professional Education Schools*; modules on *Intellectual Property Rights, Copyright*; tests on the legislation of

Ukraine; situational tasks taking into account the legal component of professional-pedagogical activities; a thesaurus on constitutional, educational, civil, economic and labour legislation of Ukraine; methodical recommendations on the development of legal competency in teaching staff from professional education schools, as well as on the development of legal culture in teaching staff from professional education schools; a website (www.legal-self-education.ivet.edu.ua).

Keywords: legal culture, theoretical and methodical principles, concept, pedagogical conditions, model, system, teaching staff, professional education applicants, professional education schools.

Підп. до друку 09.11.2020 р.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. №3331
Облік.-вид. арк. 1,09. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано у Глухівському національному педагогічному
університеті імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,